

УДК 342.56

С. С. Калинюк
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Провідна роль у системі юридичних механізмів захисту прав і свобод людини у сучасному світі належить інституту конституційного контролю. Він був започаткований у США невдовзі після прийняття Конституції, коли Верховний Суд штатів обґрунтував своє право інтерпретувати Основний Закон країни й оцінювати законодавчі акти щодо їх відповідності йому.

Діяльність органів конституційної юрисдикції пов'язана з прийняттям певних документів, актів, які опосередковують процес здійснення ними своїх повноважень, а також виступають як засіб юридичного оформлення результатів такої діяльності. Правова природа таких актів нерозривно пов'язана з місцем органу судового конституційного контролю у механізмі держави, особливостями правового регулювання їх статусу. Вирішення цієї проблеми у державах світу є різним, що залежить від обрання тієї чи іншої моделі судового конституційного контролю, так і з відповідними державно-правовими традиціями. Що стосується нашої держави, то через відсутність чітких вказівок у чинному законодавстві, питання про правову природу актів Конституційного Суду України та їх вплив на судову практику складає одну з проблем сучасного конституційного права.

У науці конституційного права проблеми сутності і юридичної сили актів органів конституційної юрисдикції вже порушувалися. Ці питання досліджувались у працях Д. Белова, Ю. Білоусова, С. Боботова, М. Гецька, В. Данка, Б. Ебзеєва, П. Євграфова, А. Івановської, А. Клішаса, В. Кряжкова, Л. Лазарева, Ж. Овсепяна, О. Рогача, С. Різника, О. Скакун, В. Скоморохи, М. Тесленко, П. Ткачука, В. Шаповала та ін.

Метою цієї статті є узагальнення відповідних наукових напрацювань і представлення власного бачення впливу актів Конституційного Суду України на практику судів загальної юрисдикції.

Серед важливих питань, насамперед концептуального характеру, які пов'язані із проблемами використання правових позицій Конституційного Суду України, є розуміння місії Суду у системі органів державної влади, його місця у судовій гілці влади та взаємодії з іншими органами, зокрема судовою системою.

Передбачена Конституцією та чинним законодавством система судових органів не у змозі

належним чином забезпечити ефективне здійснення конституційного правосуддя. У механізмі державної влади саме на Конституційний Суд України покладається першочергове та пріоритетне завдання забезпечення верховенства Основного Закону, конституційного ладу, основних прав і свобод людини та громадянина. Специфічні принципи роботи, правовий статус, місце серед інших органів влади зумовлює особливе положення органу конституційної юрисдикції як інституту влади зі спеціальною компетенцією, функції якого носять цілком самостійний характер й відіграють важливу роль серед інструментів механізму стримувань і противаг [1, с. 64].

Чинне законодавство України передбачає існування у межах судової влади двох інститутів – судової системи та органу конституційної юрисдикції. Про це промовисто вказує законодавча норма, яка закріплює те, що суди загальної юрисдикції утворюють єдину систему. Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. Невключення Конституційного Суду України до судової системи судів загальної юрисдикції вказує на особливий статус цього Суду не тільки у межах судової гілки влади, але й у державному механізмі [2, с. 67].

Розуміння Конституційного Суду України саме як частини судової влади одночасно піднімає питання щодо його позиціонування з судами загальної юрисдикції. Аналіз чинного законодавства підтверджує, що ці два елементи не є підпорядковані один одному, а, отже, Суд, як спеціалізований орган, не здійснює нагляд за діяльністю судів загальної юрисдикції та не має підпорядкованих йому ланок у системі судів. Ще В. Шаповал звертав увагу на те, що за змістом Основного Закону та чинного законодавства, між Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції не існує відносин субординації у вигляді будь-якого контролю з боку першого над іншими. Ці відносини, у цілому, можна визначити як координаційні, що підтверджується ст. 159 Конституції України, а також ст.ст. 14 і 83 Закону України «Про Конституційний Суд України» [4, с. 39].

Особливу увагу необхідно звернути на взаємодію Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції щодо вирішення питань

конституційності, що виникають у процесі загального судочинства. Зокрема, ст. 83 Закону України «Про Конституційний Суд України» передбачає, що у разі виникнення у процесі загального судочинства спору щодо конституційності норми закону, яка застосовується судом, провадження у справі зупиняється. За таких умов відкривається конституційне провадження у справі і вона розглядається Конституційним Судом України невідкладно. Верховний Суд України у Постанові Пленуму «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996 р. № 9 вказує на певні практичні особливості взаємодії органу конституційної юрисдикції із системою судів. Зокрема, як передбачає пункт 2 Постанови, у разі невизначеності у питанні про те, чи відповідає Конституції України застосований закон або закон, який підлягає застосуванню у конкретній справі, суд за клопотанням учасників процесу або за власною ініціативою зупиняє розгляд справи і звертається з мотивованою ухвалою (постановою) до Верховного Суду України, який відповідно до ст. 150 Конституції може порушувати перед Конституційним Судом України питання про відповідність Конституції законів та інших нормативно-правових актів. Також слід мати на увазі, що суд не може, застосувавши Конституцію як акт прямої дії, визнати неконституційними закони чи правові акти, перелічені у ст. 150 Конституції, оскільки це віднесено до виключної компетенції Конституційного Суду України [3, с. 34].

Разом з тим, суд може на підставі ст. 144 Конституції визнати такими, що не відповідають Конституції чи законам України, рішення органів місцевого самоврядування, а на підставі ст. 124 Конституції – акти органів державної виконавчої влади: міністерств, відомств, місцевих державних адміністрацій тощо. Звернення до Конституційного Суду України у такому разі не вимагається (пункт 3 Постанови) [5]. Висловлена у даній Постанові думка може бути потрактована і як така, що припускає можливість судів загальної юрисдикції теж брати участь у заходах щодо реалізації конституційного контролю. Тобто, суб'єктний склад конституційної юстиції розширюється. Однак, таке трактування не зовсім відповідає положенням Основного Закону України, про те, що Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. Не передбачає такого розуміння і запроваджена в Україні європейська модель конституційного контролю (на відміну від американської), яка не допускає можливості судів загальної юрисдикції здійснювати конституційний контроль. Незастосування судом загальної юрисдикції закону чи будь-якого акту у випадку вирішення певної справи через виявлення їх неконституційності не є однозначним

підтвердженням здійснення конституційного контролю чи скасування цих актів, а лише відмову від їх застосування при вирішенні даної справи [2, с. 67].

Закріплення положення про можливість суду у всіх випадках, коли положення закону чи іншого відповідного юридичного акту, на думку суду, не відповідають Конституції, звертатися до Конституційного Суду України з метою вирішення питання щодо їх конституційності, є важливим не тільки для взаємодії у межах судової влади цих інститутів, а й сприяє здійсненню правозахисної функції. Як зазначав В. Скомороха, кращим варіантом було б передбачити у Законі обов'язок (а не право) суду загальної юрисдикції будь-якої інстанції безпосередньо звертатися до Конституційного Суду України з питань конституційності, у тому числі у тих випадках, коли судом безпосередньо застосована Конституція, а не тільки, коли виникають суперечливі питання [6, с. 11].

Варто звернути увагу, що закріплення права лише Верховного Суду України звертатись до Конституційного Суду зі зверненням, є законодавчим обмеженням і є додатковим контролем Верховного Суду над судами нижчої ланки й ускладнює означену процедуру, що загалом не є позитивним моментом [1, с. 64].

Слід також акцентувати увагу й на положенні ст. 14 Закону України «Про Конституційний Суд України», в якому вказується, що до повноважень Конституційного Суду не належать питання щодо законності актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, а також інші питання, віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції. Отримуючи можливість визнавати акти відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування такими, що не відповідають вимогам закону, суди загальної юрисдикції фактично теж здійснюють певний нагляд та контроль нормотворчості, який, разом із конституційним контролем, є сукупністю контрольно-наглядових повноважень судової влади щодо інших гілок державної влади. Отримуючи відповідне конституційне та законодавче закріплення, дані повноваження визначають належне місце судової гілки влади у механізмі «стримувань та противаг», надаючи можливість конституційним шляхом впливати на якість нормотворчої та державотворчої роботи інших гілок влади.

Таким чином, наділення особливим статусом Конституційного Суду України визначає його специфічні повноваження, а також місце серед інших органів державної влади, зокрема й щодо судової системи України. У той же час існують й ознаки, що є спільними для органу конституційної юрисдикції та судової системи, які вказують на їх суміжну природу. При цьому, розуміння

Конституційного Суду України у складі судової гілки відповідає світовому досвіду розвитку інституту конституційного контролю як форми діяльності державних органів, яка тяжіє до судової природи.

Література

1. Данко В. Й. Правові позиції Конституційного Суду України: окремі проблемні питання юридичної природи / В. Й. Данко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2016. – № 37. – Том 1. – С. 63–67.
2. Данко В. Й. Особливості правової природи актів Конституційного Суду України: окремі аспекти аналізу / В. Й. Данко // Прикарпатський юридичний вісник. – 2015. – № 3. – С. 66–69.
3. Данко В. Й. Особливості застосування правових позицій Конституційного Суду України при розгляді окремих категорій справ у судах загальної юрисдикції // В. Й. Данко // Верховенство права та права держава : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 16–17 жовтня 2015 р.). – Ужгород : Ужгородський національний університет, 2015. – С. 33–35.
4. Шаповал В. М. Конституційний Суд України: місце в державі і роль у соціумі / В. М. Шаповал // Український правовий часопис. – 1998. – № 3. – С. 38–39.
5. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2002. – №8. – С. 309–314.
6. Скомороха В. Конституційний Суд України: досвід і проблеми / В. Скомороха // Право України. – 1999. – № 1. – С. 8–13.
7. Белов Д. М. Принципи правової держави: конституційно-правовий вимір / Д. М. Белов, О. Сестренікова // Конституційно-правові аналітичні студії. – №1. – 2016. – С. 26–34.
8. Інститут конституційної скарги як засіб захисту основних прав і свобод: порівняльно-правовий аналіз : [монографія] / за заг. ред. М. М. Гецько, Ю. М. Бисаги, Д. М. Белова. – Ужгород : Гельветика, 2015. – 228 с.

Анотація

Калинюк С. С. Правові позиції Конституційного Суду України та судова практика. – Стаття.

Автор досліджує особливості ролі та місця Конституційного Суду України серед органів державної влади. Акцентується увага на взаємовідносинах Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції. Здійснено пошук специфічних ознак місця Конституційного Суду України у системі органів судової влади.

Ключові слова: Конституційний Суд України, конституційна юрисдикція, органи держави, органи судової влади, правові позиції Конституційного Суду України.

Аннотация

Калинюк С. С. Правовые позиции Конституционного Суда Украины и судебная практика. – Статья.

Автор исследует особенности роли и места Конституционного Суда Украины среди органов государственной власти. Акцентируется внимание на взаимоотношениях Конституционного Суда Украины и судов общей юрисдикции. Осуществлен поиск специфических признаков места Конституционного Суда Украины в системе органов судебной власти.

Ключевые слова: Конституционный Суд Украины, конституционная юрисдикция, органы государства, органы судебной власти, правовые позиции Конституционного Суда Украины.

Summary

Kalyniuk S. S. Legal positions of the Constitutional Court of Ukraine and judicial practice. – Article.

The author research the peculiarities of the role and place of the Constitutional Court of Ukraine among the state authorities. The emphasis is on the relationship between the Constitutional Court of Ukraine and courts of general jurisdiction. The search for specific features of the place of the Constitutional Court of Ukraine in the system of judicial bodies was searched.

Key words: Constitutional Court of Ukraine, constitutional jurisdiction, state bodies, judicial authorities, legal positions of the Constitutional Court of Ukraine.